

Cass R. Sunstein: Republic.com 2.0

(Budapest, CompLex, 2013.

217 oldal, ISBN 978 963 295 355 7)

Cass R. Sunstein, a Chicago University oktatója és nemzetközileg elismert tudományos szaktekin­tély könyve, mely a 2001-ben megjelent *Republic.com* átdolgozott és frissített verziója, a rohamosan fejlődő online világ veszélyeit tárja elénk. A jól működő demokrácia a polgárok tájékozottságán alapul, de mit lehet tenni egy olyan világban, mely igényeinkre és elképzeléseinkre szabja az információt, mellyel találkozunk? A kérdésfelvetés igen komoly, a mai társadalom működésének elevejébe vág. Hiszen ha polgárok csupán az őket érdeklő hírekkel és a nézeteikkel megegyező véleményekkel találkoznak nap mint nap, amint azt az internet egyre inkább személyre szabott működése előrevetíti, hová lesz a társadalmi vita, a vélemények ütköztetése? Mindez akár ahhoz a faramuci helyzethez is vezethet, hogy – bár a hírek és vélemények soha nem látott sokasága vesz körül minket – mégis elvész az a pluralitás, mely az egészséges demokrácia alapját adhatná.

Sunstein a probléma azonosításával nyitja a könyvet, felvázolva és körbejárva a szólásszabadság és a demokrácia összefüggését. Az emberi társadalmakban az információcsere már jóval a tömegmé­dia megjelenése előtt a települések közterein zajlott, ahol a különféle hírek és vélemények tárházával találko­zva alakíthatta ki az ember a sajátját. Ezek a nyilvános fórumok, melyeket ma a tömegmé­dia és az internet helyettesít, tették lehetővé az információk eljuttatását a különféle állampolgárokhoz. Ezt veszélyezteti most az az internetes közeg, ahol a befogadhatatlan mennyiségű információ között a legpraktikusabb navigációt a személyre szabott hírfolyamok biztosítják. A szólásszabadság lényegét pedig ez veszélyezteti, hiszen a más nézőpontokkal való találkozás híján az állampolgárok tájékozottsága egyoldalú marad. Sunstein egyfajta „visszhangkamra” kialakulásának lehetőségére figyelmeztet, ahol mindenki csak a saját nézeteit látja visszatükrözve, megkérdőjelezetlenül.

Ebből több súlyos probléma is származik, melyeket a harmadik fejezetben behatóan tárgyal a szerző. Az első ezek közül a megosztottság, mely az interneten keresztül csak hasonló szemléletű emberekkel kommunikáló egyének véleményének polarizálódása révén jön létre: álláspontjuk szélsőséges­sé válik, és képtelenné válnak eltérő nézetek befogadására. A csoportpolarizáció jelenségét igazoló kísérletek közül Sunstein kiemeli a 2005-ös coloradói kísérletet, melyben liberális és konzervatív beállítottságú emberek kis csoportjainak kellett bizonyos témákat megvitatnia. A vita előtt és után készült felmérések azt mutatták, hogy annak hatására a csoportok tagjai még erősebben eltolódtak korábbi álláspontjuk irányába, valamint a csoporton belüli nézetkülönbségek eltűntek, s a csoport álláspontja homogenizálódott. A jelenség magyarázata három összetevőből áll. Egyrészt szerepük van a *meggyőző érveléseknek és információknak*. Ha egy csoport tagjainak már van egy kialakult hozzáállása egy bizonyos kérdéshez, akkor annak alátámasztására nagyobb számú ér­vet fognak hozni, mint ahány ellenér­vet felsorakoztatnak. Így

torzulás figyelhető meg az érvkészletben, ez pedig a vélemények szélsőség felé való eltolódását eredményezi. A másik tényező, mely befolyásolja a csoportpolarizációt, a *társadalmi összehasonlítás*, melynek során a csoport tagjai az ott uralkodó domináns nézőponthoz igazítják saját véleményüket – hacsak nem különösen szilárd és megingathatatlan korábbi álláspontjuk. A harmadik tényező pedig a *meggyőzés és megerősítés* ereje, mely a csoport többi tagjával való egyetértésen keresztül megszilárdítja és szélsőségesebb irányba sodorja az egyéni meggyőződéseket.

Mindeme mechanizmusok jelentőségét nem lehet alulbecsülni. Az internet lehetővé teszi, hogy az állampolgárok a világ minden tájáról megtalálják a nézeteiknek megfelelő csoportokat, szemléletükkel megegyező anyagokat olvassanak, és kölcsönösen megerősítsék egymást álláspontjuk helyességében. Hozzájön még ehhez az internetes oldalakra jellemző részrehajlás, mely a más oldalakra való hivatkozásokban igen erőteljes mértékben jelentik meg. Sunstein táblázatba szedve mutatja be különböző honlapok hivatkozásait velük azonos és ellentétes véleményeket hangoztató egyéb oldalakra. Az eredmény azt mutatja, hogy a honlapok többsége alig, vagy egyáltalán nem közöl ellentétes álláspontot kifejtő oldalakra való hivatkozást, míg a hasonzorú honlapok egymást gyakorta körbehivatkozzák. Így az olvasó, aki oda téved, nagy eséllyel be fog lépni az egymást megerősítő információk ördögi körébe, ahol alig van esély ellenérvekre és érdemi vitára lenni. A szerző figyelmeztet, hogy ez a jelenség könnyen teret adhat a gyűlöletkeltésnek és az erőszaknak – maga a folyamat megegyezik azzal, melyet – igen szélsőséges formában – a terroristák toborzásában és kiképzésében alkalmaznak. A 2001. szeptember 11-ei merénylet után aligha lehetett ez utóbbi témát figyelmen kívül hagyni, így Sunstein is vázolja az elszigeteltségből adódó információs burok, a kölcsönös megerősítés és az ezek hatására bekövetkező polarizáció szerepét a terrorista támadások hátterében. Szintén ez a folyamat felelős az úgynevezett kiberkaszkádok kialakulásáért, melyeknek lényege, hogy minél többen terjesztenek egy információt, annál könnyebben és kevésbé kritikus módon teszi azt magáévá az ember, ami így óriási mértékű információs lavinát indíthat el.

A másik nagy probléma, melyet a visszhangkammera jellegű internetes közeg felvet, az információ mint közjó kérdésével függ össze. Ha az információk közötti válogatás abszolút módon a fogyasztó kezében összpontosul, ez szükségszerűen megnehezíti a közös tapasztalatok létrejöttét, hiszen ahány ember, annyiféle igény létezik. A közös tapasztalatok társadalmi szempontból igen fontos szerepet töltenek be, mivel a közösségi élmények nemcsak nagyobb élvezetet nyújtanak, de elősegítik a társadalmi kölcsönhatásokat is azáltal, hogy egy-egy kérdés kapcsán olyan embereket hoznak össze, akiknek egyébként kevés közük lenne egymáshoz. A mindenkit foglalkoztató társadalmi kérdéseknek összetartó és identitásformáló erejük van, ami magában hordozza a nagyobb fokú együttműködés és problémamegoldás lehetőségét. Bár a jelenlegi körülmények között is vannak ilyen jellegű kérdések, a szűrés és a példátlanul széles körű választási lehetőségek csökkentik a közös tapasztalatok számát, és ezzel együtt a társadalmi kohéziót. Sunstein ezzel az állítással nem a pluralitás csökkentését és a tájékoztatás feladatának néhány közérdekű közvetítőnek való kiutalását szorgalmazza, felhívja viszont a figyelmet arra, hogy szükség van ezek helyettesítésére a mai média világában is. Bizonyos szempontból a helyzet jobb, mint amilyen a múltban volt, hiszen az internet a könnyedén elérhető információk tárháza – ám meg kell találni a módját a helyzet hátrányainak kiküszöbölésére.

A harmadik probléma a szabadság azon értelmezéséből adódik, mely egyenlőséget feltételez a szabadság és a fogyasztói igények kielégítése között. Ez több szempontból is meglepő elmélet Sunstein szerint, hiszen a fogyasztók igényeit jelentősen befolyásolja maga a piac, a kö-

zeg, amiben léteznek. Az, ha valamit megvonnak a fogyasztótól, előbb-utóbb a rá való igény eltűnéséhez vezethet, míg ami megjelenik a kínálatban, arra jellemzően megjelenik az igény is. Azt is megállapítja a szerző, hogy az internet fejlődése, bár valóban nagyban megkönnyít sok folyamatot, ügyintéztést és kommunikációt, nem feltétlenül járul hozzá ugyanilyen arányban a fogyasztók elégedettségéhez, hiszen a referenciapont is a fejlődéssel együtt változik. Ugyanígy a széles körű választási lehetőségek nem vezetnek egyértelműen az életkörülmények javulásához, szabadságunk mértéke pedig nem csupán ezen múlik. Az állampolgári szerep nem azonos a fogyasztói szereppel, és a politikával kapcsolatban támasztott igények alapvetően különböznek a piaccal szemben támasztott igényektől. Amennyiben állampolgári fejjel gondolkodunk, sokkal inkább elvek, eszmék és hosszú távú célok lebegnek szemünk előtt, és nem pillanatnyi igényeink gyors kielégítése – és csoportként kiállva ezekért van is esély elérni e célokat. Ez merőben más, mint a fogyasztó egyéni, önző magatartása – még akkor is, ha nem lehet azt mondani, hogy a politikában ne fejtenének ki az önös érdekek jelentős hatást. Sunstein vallja, hogy a fogyasztói választások korlátlan lehetőségei nem feltétlenül szolgálják az állampolgári célokat, és hogy a felmerülő problémák szabályozását a szabadság eszményére hivatkozva megakadályozni nem célravezető.

Ami az információ szabadságát illeti, a kötet külön fejezetet szentel a blogoszféra kérdésének és annak, hogy az mennyiben járul hozzá az egyének birtokában lévő közérdekű információk közzétételéhez. A blogok egyértelmű értéket hordoznak az egyéni vélemények kihangsúlyozásában, esetenként komoly szakmai színvonalat is képviselhetnek, és gyors reakciót adnak a mindennapok történéseire. Másrészt viszont a tényszerűen közölt információk minősége gyakorta megkérdőjelezhető, arról nem is beszélve, hogy a blogok világában is jellemző az a fajta hivatkozási rendszer, mely szinte csak a hasonló nézőpontot képviselő egyéb blogokra mutat. Ez tehát ismét felvillantja a visszhangkamra-jellegű működés szélsőségeket teremtő hatását, és az idézett kutatási eredményekből az is kitűnik, hogy a nézőpontjukra adható ellenérveket ezek a blogok leginkább hiteltelentési céllal közlik és megvetéssel kezelik. Szerencsére azonban olyan adatok is akadnak, melyek azt mutatják, hogy sokan használják a blogoszférát általános tájékozódásra, különböző vélemények megismerésére – viszont ha az olvasó nincsen tudatában a hivatkozási rendszer visszasságainak, könnyedén a visszhangkamra csapdájába eshet.

A szabadság és a fogyasztói választások azonosításából adódik az a teljes mértékű ellenállás, mely a kormánynak a szólásszabadság rendszerébe való bármiféle beavatkozását elítéli, ami azonban Sunstein szerint sem elképzelhető, sem előnyös nem lenne. A kérdés valójában nem az, hogy kell-e szabályozni, hanem az, hogy miképpen. A kérdést a szerző elsősorban a tulajdonjog szempontjából vizsgálja, áttekintve a műsorszolgáltatókra vonatkozó jelenlegi szabályozásokat és az internet rövid történetét, hangsúlyozva a kormány e téren hozott szabályozásainak jelentőségét. A levont következtetés arra mutat rá, hogy e szabályozás hiányában az internetet és a weboldalakat, valamint a rajtuk megjelenő információk minőségét csupán a publikálni vágyó egyének technikai lehetőségei korlátoznák, ami anarchiát eredményezne. Sunstein sietve kijelenti azonban, hogy mindez nem azt jelenti, hogy a kormányoknak tartalmi kontrollt kellene gyakorolniuk a médiában – csupán azt, hogy a beavatkozásokat a demokráciát és szólásszabadságot érintő hatásuk mentén kell megítélni, nem pedig szabályozási mivoltuknak köszönhetően alaptól elutasítani.

Az Egyesült Államokban különösen érzékeny témának számít a szólásszabadságot biztosító Első Alkotmánykiegészítés értelmezése, melyet egyre inkább a fogyasztói szuverenitás meg-

testesüléseként fognak fel. Sunstein hangsúlyozza ama nézetét, hogy a szólásszabadság nem abszolút, és bár vannak jogos érvek a kormány beleszólásának korlátozott mértékére vonatkozóan (főleg, ami a politikai szólást illeti, hiszen ott a kormány önös érdekei erősen befolyásolhatják annak döntéseit), azt teljes mértékben elvetni se nem lehetséges, se nem kívánatos. A szabályozások célja ideális esetben a demokratikus vita elősegítése, így ezt kell szem előtt tartani azok mértékének és módjának meghatározásában. Sunstein ehhez a szabályozás három típusát jelöli meg, mely segíthet eldönteni, hova esik az adott kérdés a semlegesség szempontjából. Az első típusban a szólást nem a tartalom, hanem egyéb szempontok alapján korlátozzák (például a csendháborítás esetében). A másodikban a szólás egyes típusaira vonatkozik a szabályozás, amely így „tartalomalapú”, de „nézőpont-semleges” (például a kereskedelmi szólás bizonyos helyeken való betiltása). A harmadik típus pedig a tartalomalapú korlátozás azon formája, mely egyes vélemények hátrányos megkülönböztetésén alapul. Ez utóbbi az, mely az esetek túlnyomó többségében egyértelműen káros a demokratikus vita szempontjából.

A felvázolt problémák kapcsán Sunstein megfogalmaz néhány javaslatot. Kiemeli azoknak az állampolgároknak az értékét, akik nyitottak azokra az információkra is, amiket maguktól nem választottak volna, és érdeklődnek a sajátjuktól különböző vélemények iránt. Véleménye szerint ők a deliberatív demokrácia helyes működésének kulcsai. Az ő aktivizálásukra vitafórumok létrehozását javasolja – néhány ilyen már létezik ugyan, de kiaknázásukhoz fontos lenne a demokratikus vita eszményét jobban bevinni a köztudatba. Szintén említést érdemel a közzétételi kötelezettség mint szabályozó eszköz, mely által lehetővé válik, hogy a nyilvánosság ellenőrizze a műsorszolgáltatókat, ha kell, piaci nyomás segítségével. Ez utóbbi az online szolgáltatók esetében nehezen kikényszeríthető, de egyes elemeit – mint a gyermekvédelmet célzó figyelmeztetések közzétételét – számos honlap önként alkalmazza. Szintén lehetne az önkéntes önszabályozás rendszerét alkalmazni egy formális magatartási kódex, vagy ha ez nem megvalósítható, akkor irányelvek megfogalmazásával. Az állami finanszírozás kapcsán Sunstein szorgalmazza a közszolgálati szolgáltatók modelljének újragondolását, felvetve az új médiakörnyezetben való létjogosultságuk kérdését. A visszhangkamra-effektus elkerülése érdekében az internetes oldalakon – önkéntes alapon! – ellentétes véleményt képviselő honlapokra való linkek közzétételét javasolja, mely lehetőséget biztosítana az érdeklődő állampolgárok számára több álláspont megismerésére, és elősegítené a demokratikus vitát.

Sunstein érthető nyelvezettel, élvezetes stílusban beszél eme problémákról. Érvelése világos és kiegyensúlyozott, kerüli a túlzó kijelentéseket, álláspontját pedig jelentős, emészthető formában tált kutatási eredményekkel támasztja alá. Szemléletes példái könnyen befogadhatóvá teszik az elvontabb gondolatmeneteket is. Egyes pontokon ugyan úgy tűnhet, a szerző ismétli önmagát, ám mindez elfogadható az összefüggések világos feltárásának indoka mentén. Kevés olyan hely van, ahol ne lenne világos egy-egy következtetés vagy gondolati átkötés – ahol ilyesmi fordul elő, az alighanem az átdolgozás és a könyv előszavában említett kitörölt szövegrészek eredménye –, de ezektől függetlenül a tárgyalt témák mindegyike valamely szempontból releváns, és hozzátesz az alaposan kutatott és kigondolt egészhez. A sokat dicsőített internetes világ és technológia fejlődését szokatlan szempontból vizsgálja a kötet, mondanivalója szakemberek és laikusok számára egyaránt értékes információkkal szolgál. Már első kiadás is nagy visszhangot keltett mind az Egyesült Államokban, mind nemzetközileg, és a felvázolt problémák azóta csak időszerűbbé váltak.

KOVÁCS ANNA